

انتشارات شفق

تعالیم ابن عربی و آموزه های شیعی

طراحی: شمس‌الدین
مهر

نگارنده:
دکتر بهمن صادقی مزده

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تعالیم ابن عربی و آموزه‌های شیعی

تکاورنده

دکتر بهمن صادقی مزده

انتشارات شفیعی

۱۳۹۵

سرشناسه:	صادقی مزده، بهمن، ۱۳۵۸-
عنوان و نام پدیدآور	: تعالیم ابن عربی و آموزه‌های شیعی / بهمن صادقی مزده.
مشخصات نشر	: تهران: شفیعی، ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری	: ۵۹۲ ص؛ ۵/۲۱×۵/۱۴ س.م.
شابک	: 978-964-7843-36-2: ۵۰۰,۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: این عربی، محمد بن علی، ۵۶۰-۶۳۸ ق. - نقد و تفسیر
موضوع	: عرفان
موضوع	: عرفان -- شیعه
موضوع	: عرفان -- مطالعات تطبیقی
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۵ ت۷ ص۲/۲/۲۸۱ BPT
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۸۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۱۸۲۷۹

تعالیم ابن عربی و آموزه‌های شیعی

نگارنده: دکتر بهمن صادقی مزده

ناشر: انتشارات شفیعی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۵

تیراژ: ۳۰۰ نسخه

چاپخانه: نقشینه

صحافی: پیمان

قیمت: ۵۰/۰۰۰ تومان

ISBN: 978-964-7843 36-2

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۸۴۳-۳۶-۲

حق چاپ محفوظ است

تهران: میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید، ساختمان اردیبهشت پلاک ۶۵، طبقه همکف

تلفن: ۶۶۴۹۴۶۵۴

تقدیم

شبی در عالم رویا دیدم که سردار دشت کربلا
حضرت ابوالفضل سوار بر اسبی سپید در حالی که لباس
رزم بر تن داشتند خرامان به جانب من آمدند و
فرمودند: «در کتابت نام مرا هم ببر».

به همین دلیل بر آن شدم این نگارش را که در
تمام لحظات نوشتنش از خداوند منان تقاضای مدد
داشته و به مشیت‌های الهی‌اش که همان چهارده ستاره
تابناک امامت و ولایت هستند متوسل شدم، با تمام
وجود به پیشگاه آن اسوه وفا، ادب و جوانمردی تقدیم
نمایم، به امید اینکه منت گذاشته این دست مایه
آخرت را از کمترین بنده خدا قبول کرده و مورد عنایت
قرار دهند.

فهرست

مقدمه	۱۵
کلیات	۱۷
۱- بیان مسئله	۱۷
۲- اهمیت و ضرورت تحقیق	۱۸
۳- ادبیات و سوابق تحقیق	۱۸
۴- جنبه نوآوری تحقیق	۱۹
۵- اهداف تحقیق	۲۰
۶- سوالات تحقیق	۲۰
۷- نحوه استفاده از آراء شیعه و ابن عربی	۲۱
۸- منطق چیدمان فصلها	۲۱
۹- سخنی در باب «نتیجه»	۲۲

فصل اول (توحید)

۱-۱ (بخش اول) بررسی تعالیم شیعه	۲۳
۱-۱-۱ کلیات	۲۳
۱-۱-۱-۱ اهمیت خدا شناسی	۲۳
۱-۱-۱-۲ معنای لغوی و اصطلاحی توحید	۲۵
۱-۱-۱-۳ مراتب خداشناسی	۲۵
۱-۱-۱-۴ راههای خدا یابی و خدا شناسی	۲۶
۱-۱-۱-۵ اقسام توحید	۲۸
۱-۱-۱-۵-۱ توحید نظری و اقسام آن	۲۹
۱. توحید ذاتی، معنا و وجوه مختلف آن	۲۹
۲. توحید صفاتی	۳۵

۳. توحید افعالی ۵۸
- ۱-۱-۵-۲) توحید عملی ۶۱
- ۱-۱-۶) کلام ائمه هدی علیهم السلام در توحید (ذات، صفات، افعال و...) ۶۳
- ۱-۲) بخش دوم) بررسی تعالیم ابن عربی ۷۳
- ۱-۲-۱) درباره ابن عربی ۷۳
- ۲-۲-۱) نسبت وجود با حق تعالی و عالم ۸۱
- ۳-۲-۱) چگونگی علم حق تعالی به عالم ۸۲
- ۴-۲-۱) عدم علم به ذات حق ۸۴
- ۵-۲-۱) اسماء الهی واسطه بین حق و خلق اند ۸۸
- ۶-۲-۱) عینیت ذات با اسماء و صفات ۹۳
- ۷-۲-۱) عینیت علم حق تعالی به اشیاء با قولش در تکوین ۱۰۰
- ۸-۲-۱) عدم زیادت علم حق تعالی به اشیاء ۱۰۱
- ۹-۲-۱) حکم اسماء الهی در حال و آینده ۱۰۳
- ۱۰-۲-۱) عدم انقلاب اعیان ۱۰۵
- ۱۱-۲-۱) اسماء شاخه های درخت وجود اند ۱۰۶
- ۱۲-۲-۱) عینیت مشیت و اسماء با ذات ۱۰۷
- ۱۳-۲-۱) عینیت شناخت حق و کل اشیاء ۱۰۸
- ۱۴-۲-۱) عینیت حق در ظهور با هر چیزی ۱۰۹
- ۱۵-۲-۱) احدیت، واحدیت و کلیتی در باره اسماء ۱۱۰
- ۱۶-۲-۱) مراتب سی و شش گانه توحید ۱۲۰
- ۱۷-۲-۱) عدم حدوث اراده و مشیت ۱۵۱
- ۱۸-۲-۱) تنزیه حق تعالی ۱۵۱
- ۱۹-۲-۱) نفی تثلیث ۱۵۵
- ۲۰-۲-۱) چگونگی کسب افعال بنده از خداوند ۱۵۶
- ۲۱-۲-۱) کلام خدا صفت او و قدیم است ۱۶۱
- نتیجه گیری ۱۶۲

فصل دوم) نبوت، امامت، خلافت، ولایت و مهدویت

- ۱-۲) ارائه طرح کلی بحث و تبویب آن ۱۶۳
- ۱-۱-۲) اهمیت موضوع ۱۶۴
- ۲-۲) بررسی مباحث مربوط به انسان به طور عام ۱۶۶
- ۱-۲-۲) تعریف انسان ۱۶۶
- ۲-۲-۲) تقسیمات انسان ۱۷۰
- ۱-۲-۲-۲) تقسیمات انسان در تعالیم ائمه شیعه ۱۷۱
- ۲-۲-۲-۲) تقسیمات انسان در تعالیم ابن عربی ۱۷۲
- نتیجه ۱۷۶
۱. جامعیت انسان ۱۷۶
۲. فطرت آدم، فطرت تمام عالم است ۱۷۸
۳. غیر از خدا همگی بخشی از انسان است ۱۷۹
۴. انسان بر صورت رحمان خلق شده ۱۷۹
۵. آفرینش انسان ۱۸۳
۶. سر سجود ملائک به آدم ۱۸۶
۷. کمال، وقوف انسان است بر صورت رحمانیت ۱۸۷
۸. تمام اخلاق الهی در فطرت انسان است ۱۸۹
۹. کمال عالم به انسان است ۱۹۰
۱۰. ظهور و بطون حق به انسان ۱۹۲
- ۲-۳) بررسی مباحث مربوط به انسان کامل به طور عام ۱۹۴
- ۱-۳-۲) معنا شناسی ۱۹۴
- ۲-۳-۲) اوصاف انسان کامل ۱۹۷
- ۱-۲-۳-۲) انسان کامل بشری فرشته گون و فرشته ای بشر گون است ۱۹۷
- ۲-۲-۳-۲) استهلاک حق و انسان کامل در یکدیگر ۱۹۷
- ۳-۲-۳-۲) انسان کامل تاج ملک و سلطنت ۱۹۸
- ۴-۲-۳-۲) انسان کامل زبان عالم ۱۹۹
- ۵-۲-۳-۲) انسان کامل بر حقیقت حق تعالی مخلوق به است ۲۰۱
- ۶-۲-۳-۲) انسان کامل از عین مجموع عالم کامل تر است ۲۰۲

- ۲۰۶.....۲-۳-۲) انسان کامل واسطه جامعی است که هر دو سو را دارد.....
- ۲۰۷.....۲-۳-۲) انسان کامل باقی به بقای الهی است.....
- ۲۰۸.....۲-۳-۲) عینیت شناخت انسان کامل و حق تعالی.....
- ۲۱۰.....۲-۳-۲) عالم در حفظ انسان کامل.....
- ۲۱۰.....۲-۳-۲) بررسی دیدگاه شارحان مکتب ابن عربی در باره انسان کامل.....
- ۲۱۱.....۲-۳-۲) دیدگاه شیخ صدر الدین قونوی.....
- ۲۱۵.....۲-۳-۲) دیدگاه عبدالرزاق کاشانی.....
- ۲۱۷.....۲-۳-۲) دیدگاه داود قیصری.....
- ۲۱۹.....۲-۳-۲) دیدگاه سید حیدر آملی.....
- ۲۲۰.....۲-۳-۲) دیدگاه ملا محسن فیض کاشانی.....
- ۲۲۵.....۲-۳-۲) دیدگاه امام خمینی رحمت الله علیه.....
- ۲۳۳.....۲-۴) تعیین مصداق انسان کامل و جایگاه آن در عالم.....
- ۲۳۴.....۲-۴-۱) حضرت محمد (ص) انسان کامل مطلق.....
- ۲۳۸.....۲-۴-۲) روحانیت محمد (ص) با هر نبی و رسول وجود دارد.....
- ۲۴۰.....۲-۴-۳) چهار منزلی که جز او (ص) انبیای دیگر در آن فرود نیامده اند.....
- ۲۴۱.....۲-۴-۴) معراج و انواع آن.....
- ۲۵۲.....۲-۵) بررسی مشخصات وارثین رسول خاتم (ص) به طور عام.....
- ۲۵۳.....۲-۵-۱) شرایط امام و خلیفه از دیدگاه ابن عربی.....
- ۲۵۳.....۲-۵-۱-۱) شرایط دهگانه و امام و خلیفه.....
- ۲۵۴.....۲-۵-۱-۲) شرایط خاص امام و خلیفه.....
- ۲۵۴.....۱. قربت معتبره تامه وارث با رسول.....
- ۲۵۸.....۲. وارث رسول دارای نبوت مقام است.....
- ۲۵۹.....۳. تعیین خلیفه از جانب خداوند است.....
- ۲۶۰.....۴. خلیفه بر حقایق و معانی حروف اوایل سوره های قرآن واقف است.....
- ۲۶۰.....۵. امام را نوری است که بدان مکاشف است و طلب نصب امام در فطرت عالم موجود است.....
- ۲۶۱.....۶. نور اختصاص به پیروان حقیقی انبیاء و رسولان دارد.....
- ۲۶۱.....۷. هرکس را که حق - در حکم - به منزل شارع فرود آورد پیرویش واجب است.....

۸. خلیفه علوم را از فتوح مکاشفه به حق از خداوند می‌گیرد..... ۲۶۳
۹. قرب قاب قوسین نخست خاص رسول است و سپس خاص وارث..... ۲۶۵
- ۲-۵-۲) نبوت، رسالت و ولایت..... ۲۶۵
- ۲-۵-۲) نبی و رسول..... ۲۶۶
- ۲-۵-۲) نبوت چیست؟..... ۲۶۸
- ۳-۲-۵-۲) اقسام نبوت..... ۲۶۸
- ۴-۲-۵-۲) انقطاع نبوت تشریحی و بقای مبشرات صادقه (حلقه ارتباط نبوت با ولایت و توضیح آن)..... ۲۶۹
- ۵-۲-۵-۲) ولی و ولایت..... ۲۷۱
۱. ولی..... ۲۷۴
۲. تعریف ولایت..... ۲۷۴
۳. ولایت و اقسام آن..... ۲۷۶
۴. مقایسه نبوت و ولایت..... ۲۷۷
۵. ولایت فلک محیطی است که همه را فراگرفته..... ۲۷۸
۶. «ولی» کسی است که رقیقه روحانی جبرئیل به سویش کشیده شده باشد..... ۲۷۹
۷. حکم ولایت در دنیا و آخرت جاری است..... ۲۷۹
۸. «ولایت» نبوت عامه است..... ۲۸۰
۹. عصمت امام و خلیفه پیامبر از دیدگاه ابن عربی..... ۲۸۱
۱۰. نتیجه و جمع بندی بحث نبوت و ولایت..... ۲۸۲
- ۲-۶-۲) تعیین وارثین پیامبر خاتم به طور خاص از دیدگاه ابن عربی..... ۲۸۵
- ۲-۶-۲) علی علیه السلام امام عالم و سر و باطن تمام انبیاء..... ۲۸۵
- ۲-۶-۲) مناقب علی علیه السلام از زبان ابن عربی..... ۲۸۶
- ۲-۶-۲) علی علیه السلام حافظ «حال» رسول..... ۲۸۷
- ۲-۶-۲) علی علیه السلام خود از «افراد» است..... ۲۸۸
- ۲-۶-۲) فاتح ولایت از زبان خودش..... ۲۹۶
- ۲-۷) اهل بیت پیامبر از دیدگاه ابن عربی..... ۲۹۹
- ۲-۷-۱) اهل بیت از دیدگاه اهل سنت..... ۳۰۰
۱. دیدگاه فخر رازی..... ۳۰۰

۲. دیدگاه سیوطی ۳۰۱
۳. دیدگاه ابن کثیر ۳۰۲
۴. دیدگاه نیشابوری ۳۰۲
- ۲-۷-۲) دیدگاه ابن عربی درباره اهل بیت ۳۰۳
- ۲-۷-۳) امامان حسن و حسین علیهم السلام ۳۰۵
- ۲-۷-۴) اقطاب این امت دوازده قطب اند ۳۰۶
- ۲-۷-۵) از اقسام خیانت آن است که در مودت اهل بیت رسول صورت گیرد ۳۱۲
- ۲-۷-۶) تاویل سخن رسول که فرمود: «اهل بیته امان الامتی» چیست؟ ۳۱۶
- ۲-۷-۷) دوستی و محبت اهل بیت به جهت دوستی و محبت پیامبر است ۳۱۶
- ۲-۷-۸) اهل بیت همان «افراد» و صاحبان علم لدنی هستند ۳۲۰
- ۲-۸) خاتم الاولیاء و خاتم ولایت محمدی ۳۲۱
- ۲-۸-۱) معنای ولایت و تقسیمات آن ۳۲۴
- ۲-۸-۲) «ختم» و انواع آن ۳۲۴
- ۲-۸-۱-۲) ختم ولایت محمدی و ختم ولایت عام ۳۲۴
- ۲-۸-۲-۲) صفت خاتم ولایت عامه ۳۲۵
- ۲-۸-۲-۳) صفت خاتم ولایت محمدی ۳۲۶
- ۲-۸-۲-۴) نسبت خاتمیت عیسی علیه السلام با خاتم ولایت محمدی ۳۲۶
- ۲-۸-۲-۵) خاتم ولایت محمدی از فرزندان فاطمه سلام الله علیه می باشد و نیایش حسین است ۳۲۸
- ۲-۸-۲-۶) مباحث مختلف مربوط به حضرت مهدی علیه السلام (صفات وزرا، دجال و ۳۲۹)
- ۲-۸-۲-۷) نقد دیدگاه ابن عربی در باب ولایت عام و مطلق ۳۳۱
- ۲-۸-۲-۸) خروج دجال ۳۳۲
- ۲-۸-۲-۹) نه امری که وزرای مهدی بر آن قیام می کنند ۳۳۴
- ۲-۸-۲-۱۰) کیفیت حکومت حضرت مهدی علیه السلام ۳۴۰
- ۲-۸-۲-۱۱) مهدی علیه السلام جز برای خدا غضب نمی کند و در غضبش از حدود الهی تجاوز نمی نماید ۳۴۰
- ۲-۸-۲-۱۲) حضرت مهدی علیه السلام همان بقیه الله است ۳۴۱

- ۲-۸-۲ (۱۳) شرح حقیقی محمدی همان است که امام مهدی علیه السلام بدان حکم می‌کند. ۳۴۱
- ۲-۸-۲ (۱۴) فرمایش حضرت رسول دربارهٔ صفت مهدی علیه السلام: «پا جای پای من می‌گذارد و خطا نمی‌کند پس او معصوم است و معنی معصوم در حکم یعنی اینکه او اصلاً خطا نمی‌کند. ۳۴۲
- ۲-۸-۲ (۱۵) علم مهدی محمدی علیه السلام لدنی است و او از مجذوبین است نه از سالکین. ۳۴۲
- ۲-۸-۲ (۱۶) نسبت خاتمیت ولایت به ابن عربی. ۳۴۳
- ۲-۸-۲ (۱۷) نقد دیدگاه ابن عربی در باب ولایت عام و مطلق و مصادیق هریک از آنها. ۳۴۶
۱. دیدگاه شیخ کبیر صدر الدین قونوی. ۳۴۶
۲. دیدگاه داود قیصری. ۳۵۴
۳. دیدگاه سید حیدر آملی. ۳۵۵
۴. دیدگاه امام خمینی. ۳۷۹
۵. نتیجه‌گیری و نقد برخی رویکردهای ابن عربی. ۳۹۵
- الف) رد دیدگاه ابن عربی درباره عصمت عُمَر. ۳۹۶
- ب) تفسیر بعید ابن عربی درباره «أل» رسول. ۳۹۹
- پ) تفسیر ابن عربی از عصمت اهل بیت. ۳۹۹
- ت) عدم تطبیق مقدمات کلام شیخ با تالی آن. ۴۰۰
- ث) تفسیر بعید ابن عربی در باب «اولی الامر». ۴۰۱

فصل سوم) معاد

- ۳-۱ (بخش اول) بررسی مسئله معاد از دیدگاه شیعه. ۴۰۴
- ۳-۱-۱ (بررسی مسئله معاد (روایی). ۴۰۴
- ۳-۱-۱-۱ (مرگ. ۴۰۴
- ۳-۱-۱-۲ (اثبات معاد (روحانی - جسمانی). ۴۰۷
- ۳-۱-۱-۳ (برزخ. ۴۰۸
۱. ظهور ملکات اخلاقی در برزخ. ۴۰۹
۲. نعمتها و عذاب در قبر. ۴۰۹

۳. منکر و نکیر و حالات میت در قبر ۴۱۱
۴. محل روح و جسد مثالی در عالم برزخ ۴۱۲
۵. بیان سوال و ضغظه و ثواب و عقاب قبر ۴۱۳
- ۳-۱-۴) نفخ صور ۴۱۵
- ۳-۱-۵) بازگشت ارواح به بدن ۴۱۵
- ۳-۱-۶) حشر انسانها به صورت ملکات اخلاقی است ۴۱۶
- ۳-۱-۷) حشر و حوش ۴۱۷
- ۳-۱-۸) مدت روز قیامت و مراحل هولناک آن ۴۱۸
- ۳-۱-۹) میزان ۴۱۹
- ۳-۱-۱۰) تصویر میزان ۴۲۲
- ۳-۱-۱۱) کیفیت حساب ۴۲۶
- ۳-۱-۱۲) نشر نامه های اعمال ۴۲۷
- ۳-۱-۱۳) روانه شدن و صراط ۴۲۹
- ۳-۱-۱۴) شفاعت ۴۳۴
- ۳-۱-۱۵) حوض ۴۳۷
- ۳-۱-۱۶) بهشت و جهنم ۴۳۷
- ۳-۱-۲) بررسی مسئله معاد (کلامی) ۴۴۵
- ۳-۱-۲) کلام خواجه نصیر الدین طوسی در معاد ۴۴۵
- ۳-۲) بخش دوم) بررسی مسئله معاد از دیدگاه ابن عربی ۴۵۰
- ۳-۲-۱) در معرفت عوالم، مراتب و مواقف آخرت ۴۵۱
- ۳-۱-۲-۱) جهنم زندان معطلان و کافران است ۴۵۱
- ۳-۲-۲) آیا جهنم آفریده شده است؟ ۴۵۲
- ۳-۲-۳) خداوند جهنم را به طالع «ثور» آفرید ۴۵۳
- ۳-۲-۴) رنجهای جهنم از صفت غضب الهی است ۴۵۳
- ۳-۲-۵) منافقان در طبقه زیرین جهنم اند ۴۵۴
- ۳-۲-۶) درهای هفتگانه جهنم ۴۵۵
- ۳-۲-۷) ستارگان در جهنم اجرامی تاریک اند ۴۵۵
- ۳-۲-۸) محدوده جهنم پس از حساب و دخول در بهشت ۴۵۶

- ۴۵۶..... مراتب دوزخیان (۹-۱-۲-۳)
- ۴۵۸..... منازل دوزخ برای دوزخیان (۱۰-۱-۲-۳)
- ۴۵۸..... آنچه که بدان بین بهشتیان و دوزخیان اشتراک و امتیاز واقع می‌شود (۱۱-۱-۲-۳)
- ۴۶۰..... فضل و کرم و رحمت الهی بر دوزخیان در عین آتش (۱۲-۱-۲-۳)
- ۴۶۰..... درهای جهنم (۱۳-۱-۲-۳)
- ۴۶۱..... برزخ و عوالم خیال (۱۴-۱-۲-۳)
- ۴۶۴..... قیامت، منازل و مشاهد آن (۱۵-۱-۲-۳)
- ۴۶۷..... ۱. ندهای سه گانه پروردگار در روز موقف
- ۴۶۷..... ۲. گردنی که نزدیک پرتگاه دوزخ است
- ۴۶۸..... ۳. موقف‌های پنجاه گانه قیامت
- ۴۸۰..... آتش در روز رستاخیز داروی صاحبان گناهان کبیره است (۱۶-۱-۲-۳)
- ۴۸۲..... عذاب اشقیاء جز از خودشان نمی‌باشد (۱۷-۱-۲-۳)
- ۴۸۳..... توحید و ایمان حافظ شخص در دوزخ است (۱۸-۱-۲-۳)
- ۴۸۴..... محل بهشت و دوزخ (۱۹-۱-۲-۳)
- ۴۸۵..... رستاخیز دنیا، بهشت و دوزخ (۲۰-۱-۲-۳)
- ۴۸۷..... ترسیم بهشت و جهنم (۲۱-۱-۲-۳)
- ۴۹۵..... مراتب و تعداد جنات اعمال (۲۲-۱-۲-۳)
- ۴۹۶..... بهشت و جهنم حسی و معنوی (۲۳-۱-۲-۳)
- ۴۹۹..... درجات بهشت بر شمار درکات دوزخ است (۲۴-۱-۲-۳)
- ۴۹۹..... بهشت خیری است که در آن شری نیست و دوزخ شری است که در آن خیری نیست
- ۵۰۱..... بهشت سرای خلافت نیست بلکه سرای ولایت است (۲۶-۱-۲-۳)
- ۵۰۵..... بهشت امروز از حیث محلش مشهود است نه از حیث صورتش (۲۷-۱-۲-۳)
- ۵۰۵..... آیا بهشتیان به واسطه اشتغال نظر به او تعالی، از نعمتهای خویش غافل می‌گردند؟ (۲۸-۱-۲-۳)
- ۵۰۶..... سیر روح در برزخ و غیر آن (۲۹-۱-۲-۳)
- ۵۰۷..... کیفیت صور (۳۰-۱-۲-۳)
- ۵۰۸..... داوری در مورد انسان جز به خود او نیست (۳۱-۱-۲-۳)

- ۳-۲-۱-۳۲) رستاخیز موطن غضب الهی است..... ۵۰۸
- ۳-۲-۱-۳۳) راههایی که اعمال سعدا و اشقیاء بدانها منتهی می گردد..... ۵۱۰
- ۳-۲-۱-۳۴) در بیان عرش، کرسی، حاملان آن، درخت طوبی و حوض و..... ۵۱۷
- ۳-۲-۱-۳۵) شفاعت..... ۵۲۹

فصل چهارم) قضا و قدر، جبر و اختیار، بداء

- ۴-۱) بخش اول: بررسی دیدگاه شیعه ۵۳۳
- ۴-۱-۱) قضا و قدر..... ۵۳۳
- ۴-۱-۲) جبر و اختیار ۵۴۰
- ۴-۱-۳) بداء..... ۵۴۶
- ۴-۱-۴) کلام خواجه نصیر در جبر و اختیار، قضا و قدر و بداء..... ۵۵۰
- ۴-۱-۵) بحث تکمیلی..... ۵۵۲
- ۴-۲) بخش دوم: بررسی دیدگاه ابن عربی..... ۵۵۴
- ۴-۲-۱) قضا و قدر..... ۵۵۴
- ۴-۲-۱-۱) معنا شناسی ۵۵۶
- ۴-۲-۱-۲) اقسام عالمان به سرّ قدر و رابطه ایشان با عطایا..... ۵۵۹
- ۴-۲-۱-۳) کفر و ایمان اقتضای ذات انسان است..... ۵۶۱
- ۴-۲-۱-۴) تفاوت امور تکوینی و تکلیفی..... ۵۶۲
- ۴-۲-۲) جبر و اختیار ۵۶۳
- ۴-۲-۲-۱) معنا شناسی ۵۶۴
- ۴-۲-۲-۲) در مشیت حق تعالی نه جبر است و نه تحریر..... ۵۶۶
- ۴-۲-۳) بداء..... ۵۶۷
- نتیجه گیری ۵۶۹
- نتیجه (نهایی) / شیعه، عرفان اسلام است..... ۵۷۱
- کتابنامه ۵۸۳

مقدمه

نگارنده در صدد است پیرامون مباحث مهم اندیشه شیعی که خاص این مکتب بوده و در عین حال می‌تواند جزو اساسی‌ترین اصول اعتقادی عرفانی، بخصوص عرفان ابن عربی باشد سنجشی عالمانه و کاملاً بی‌طرف را پیش گیرد، سخن ما در راستای این تحقیق پیرامون کسی است که مشهور است از عالی‌ترین درجات روحی بهره‌مند بوده و صاحب کشفیات عرفانی می‌باشد، و تعالیم او در بین اهل معرفت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و هرگز نمی‌توان تأثیر وی را بر عرفان اسلامی نادیده گرفت، در همین راستا اهمیت دارد که هرچه بهتر و بیشتر آراء او را هم مورد بررسی قرار دهیم و هم مورد تطبیق با آموزه‌های شیعی که یکی از مذاهب بزرگ اسلامی است، چرا که تعالیم شیعی بی‌شک با منبع وحیانی و توضیح و تفسیر عالمانه امامان شیعه همراه است، و این امر بسیار جالب توجه می‌نماید که ببینیم آراء یکی از اهل عرفان که خود را صاحب علم و معرفت و حتی کشفیات عرفانی می‌داند و ادعای داشتن درجاتی از ولایت را دارد چقدر با منبع وحی و آموزگاران آن و بواطن حقایق ربانی قرابت داشته و هم داستان است و نتیجه این تحقیق می‌تواند هم به هرچه بیشتر نشان دادن نقش، کارکرد و جایگاه تعالیم شیعی و نفوذ آن در بین افکار و سلوک عرفا و نیز جایگاه این مذهب در عالم اسلام کمک کند و هم نشان دهد عرفان اسلامی از کدام آبشخور بیشتر بهره برده و هم می‌تواند به تعیین مرتبت تعالیم شیخ اکبر مدد رساند، چراکه اهمیت دارد تا معلوم شود تعالیم پدر عرفان نظری جهان

اسلام از چه جایگاه و موقعیتی برخوردار است و مورد نقد و بررسی بیشتر قرار گیرد، ضمن اینکه میزان قرابت و سریان روح تفکر شیعی در آموزه‌های وی هر چه بیشتر روشن خواهد شد به گونه‌ای که از این رهگذر مذهب شیخ نیز روشن می‌شود مبنی بر اینکه شیعه بوده یا سنی.

به همین دلیل هدف این تحقیق بررسی تطبیقی تعالیم ابن عربی و آموزه‌های شیعی در باب آن دسته از اعتقاداتی است که یا خاص مکتب شیعه بوده و یا اینکه درباره آنها دیدگاه ویژه‌ای ارائه کرده است، و در این راستا چنانکه خواهد آمد سعی شده تا رویکردهای شیخ محی الدین ابن عربی در موضوعاتی همچون: توحید، نبوت، امامت، خلافت، ولایت، انسان کامل، مهدویت و مباحث مربوطه، معاد و مسائل مختلفش، جبر و اختیار، قضا و قدر و بداء، با آموزه‌های شیعه مورد بررسی تطبیقی قرار گیرد.

اما خدا را شاکرم که توفیقی دیگر بدست داد تا در خصوص آراء و افکار تعالیم رسول خاتم علیه السلام و خاندان پاکش به تحقیق پرداخته و آنرا در تطبیق با افکار و تعالیم یکی از بزرگان عرفان و معرفت به نگارش در آورم به امید اینکه هم، زادی باشد برای آخرت و هم هدیه‌ایی به برادران طریقت و امیدوارم بتوانم به برکت نجات قدسی ائمه دین علیهم السلام به منزل مقصود رسیده و بخش کوچکی از دین خود را به اهل معرفت ادا نموده و در این راه از خداوند بزرگ توفیقش را مسئلت می‌دارم....

بهمن صادقی مزده

یا علی

کلیات

۱. بیان مسئله

چنانکه گذشت موضوع این تحقیق نسبت میان آموزه‌های شیعی و تعالیم ابن عربی است، و توضیح مطلب اینکه مکتب شیعه دارای دو قسم آموزه است ۱. خاص ۲. عام، آموزه‌های عامش با دیدگاههای اهل سنت مشترک است اما تعالیم خاص آن شامل سلسله آموزه‌هایی همچون: امامت، مهدویت، ولایت، جانشینان پیامبر خاتم، اسامی و تعداد ایشان و مسائلی همچون «بداء» و نیز دیدگاههای خاصی که شیعه در مورد موضوعاتی همچون «معراج پیامبر» و مباحثی از این دست دارد، می‌باشد، از سوی دیگر ابن عربی به عنوان پیشگام عرفان نظری، آموزه‌هایی را در مورد مطالب فوق مطرح می‌کند که این تحقیق در صدد است اولاً؛ میزان هماهنگی تعالیم وی را با آموزه‌های شیعی بررسی کرده و ثانیاً بر حسب مقتضی، دیدگاه شارحان وی را در خصوص مباحث فوق‌الذکر، و مواضع مورد توافق و اختلاف ایشان با یکدیگر و نیز با ابن عربی روشن سازد، ضمن اینکه در راستای این بررسی، مذهب شیخ مبنی بر شیعه یا سنی بودنش نیز مشخص می‌شود، و در عین حال می‌توان دریافت که بهترین شارحان مکتب وی از شیعیان هستند یا اهل سنت، و اینکه می‌توان حدود سریان روح تفکر شیعی را در تعالیم وی فهمید و مورد بررسی قرار داد و دریافت که آیا رویکردهای او بخصوص در آنچه که اصول تفکر و اعتقاد شیعه را تشکیل می‌دهد متأثر از تعالیم این مذهب بوده و یا حداقل قرابتی با دیدگاههای شیعی دارد یا خیر؟ به طوری که بتوان حدود این قرب و بعد را روشن نمود، و دریافت آنکس که به عنوان پیشگام تعالیم عرفان نظری معرفی شده از کدام منبع (شیعه و یا سنی) تغذیه نموده

و تعالیمش به عنوان یک معلم و عارف برجسته عرفان به کدام مذهب و مکتب نزدیکتر می‌باشد و این تعالیم کدام مکتب است که او را رهنمون شده است.

۲) اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

حقیقت این است که تا کنون تحقیقی که بتواند بررسی پیرامون میزان هماهنگی دیدگاههای ابن عربی با مکتب تشیع و نیز شارحان مکتب وی را با یکدیگر به طور یکجا ارائه کند و مورد کنکاش قرار دهد صورت نگرفته، ضمن اینکه در این راستا اهمیت و جایگاه ائمه شیعه و نیز ژرفای تعالیم ایشان در آموزه‌های کسی که در عالم عرفان از جایگاه خاصی برخوردار است روشن می‌شود که این خود هرچه بیشتر به اهمیت تعالیم شیعی و عظمت آن ختم می‌گردد و مشخص می‌شود که آموزه‌های ائمه شیعه چقدر برای پیش برد تعالیم اسلامی در تمام عرصه‌ها بخصوص عرفان اسلامی دارای اهمیت می‌باشد به گونه‌ای که اگر تعالیم این بزرگان از آموزه‌های دینی حذف شود چه بسا چیز زیادی از دین اسلام باقی نخواهد ماند. (بررسی بیشتر اهمیت این مسئله به بخش نتیجه نهایی موکول می‌شود)

۳) ادبیات و سوابق تحقیق

چنانکه در سطرهای فوق از نظر گذشت تحقیقی که بتواند تمام آنچه که بدان اشاره شد را یکجا ارائه دهد تا به حال صورت نگرفته اما می‌توان منابعی را پیدا کرد که پیرامون تفکر ابن عربی تحقیق کرده و یا به شرح و توضیح دیدگاههای وی پرداخته‌اند، که از با اهمیت ترینهای این منابع می‌توان به شرحهای مختلفی که بر آراء او بخصوص «فصوص الحکم» نگارش شده اشاره داشت که از جمله مهم ترین این افراد کسانی چون: قیصری، عبدالرزاق کاشانی، جندی، سید حیدر آملی، ملاصدرای، امام خمینی رحمت الله علیهم اجمعین و بسیاری دیگر اشاره کرد.

۴) جنبه نو آوری تحقیق

اما هر تحقیقی می‌بایست جنبه‌ای نو آورانه هم داشته باشد و واضح است که این نگارش هم از این قاعده مستثنی نیست و آن همانطور که پیش از این ذکرش گذشت عبارت است از:

الف) بررسی هماهنگی یا عدم هماهنگی آراء و تعالیم ابن عربی با آموزه‌های شیعی و میزان بهره‌گیری وی از تعالیم تشیع در آموزه‌های خود.

ب) بررسی میزان تطبیق آراء شارحان مکتب ابن عربی با یکدیگر و نیز دیدگاه ایشان با ابن عربی.

ت) از اهداف دیگر این تحقیق طرح و بسط هر چه بیشتر آراء ابن عربی است که چه بسا به لحاظ ثقیل و نیز بعضاً مبهم بودن آن، دیر یاب باشد، که البته این نگارش خود می‌تواند قدمی هرچند کوچک و به اجمال، برای طرح و گسترش و تحقیق هرچه بیشتر پیرامون درک و آشنایی با تعالیم عارفی بزرگ همچون ابن عربی بردارد، و حتی سعی شده تا آنجا که می‌شود و ما را از بحث خارج نمی‌کند رویکرد وی کمی بیشتر از حدود این تحقیق مورد بحث و بررسی قرار گیرد بلکه بتوان به این صورت قدری آراء او را گسترده‌تر بررسی کرد، اما لازم به ذکر است که ایجاد نظم در طرح آراء و افکار او کاری است دشوار، چرا که تعالیمش، هم بسیار گسترده، عرفانی و گاه رمزی است و هم اینکه بنا به دلایلی هر قسمتی از دیدگاهش را در بخشی آورده و بر حسب مقتضی پیرامونش صحبت نموده بخصوص پیرامون مباحث مربوط به ولایت، مهدویت و خلافت پس از رسول خاتم و مباحثی از این دست که خود می‌تواند به سختی کار بی‌افزاید، به همین دلیل ایجاد نظم در آراء و افکار او دشوار است خصوصاً اینکه گاه پیش می‌آید که دیدگاهش چنان آمیختگی با برخی مباحث دیگر و یا رویکرد شیعی دارد که شاید نتوان هرگز تفکیکی بینشان ایجاد کرد، به همین خاطر گاهی در خصوص یک موضوع باید در چندجا بحث کرد و نمی‌توان همه را در یک قسمت و با

هم عنوان نمود ولی با تمام این مسائل نگارنده سعی کرده تا جایی که می شود نظم و انسجام مطالب را حفظ نموده و نگذارد بحث، از مسیر خود منحرف شود.

۵) اهداف تحقیق

الف) بررسی هماهنگی آراء ابن عربی با تعالیم شیعی و تعیین میزان سربان روح تفکر شیعی در آموزه های وی.

ب) بررسی تطبیق دیدگاه شارحان مکتب ابن عربی با یکدیگر و نیز دیدگاه ایشان با ابن عربی.

پ) تعیین مذهب شیخ محیی الدین و اینکه او سنی است یا شیعه. (اهمیت این نکته در آن است که متوجه می شویم روح تفکر و تعالیم ابن عربی و در رأس آن عرفان اسلامی، شیعی بوده و از سوی دیگر آموزه هایی که توسط ائمه شیعه تعلیم شده است با وحی و عقل در تطبیق کامل بوده و متوجه خواهیم شد کمال هر تفکری در میزان قرابت آن با آموزه های ائمه شیعه می باشد، و به این طریق جایگاه و کارکرد مذهب تشیع بیشتر مشخص می شود که در بخش نتیجه تبیین خواهد شد.)

ت) بررسی این نکته که بهترین شارحان او از عالمان شیعی هستند یا سنی؟

۶) سوالات تحقیق:

سوالات تحقیق شامل دو بخش اصلی و فرعی است که عبارتند از:

الف) سوال اصلی: نسبت میان تعالیم ابن عربی و آموزه های شیعی در چیست؟

ب) سوالات فرعی:

۱. دیدگاه ابن عربی درباره مسائل توحید چیست؟ و چه نسبتی با تعالیم شیعه

دارد؟

۲. دیدگاه ابن عربی در ارتباط با مهم ترین مسائل مذهب تشیع همچون: خلافت،

امامت، ولایت و مهدویت چیست؟

۳. مسئله معاد و شفاعت از دیدگاه او چیست است؟ و چه نسبتی با تعالیم شیعه دارد؟

۴. مسئله جبر و اختیار از منظر ابن عربی چیست؟ و چه نسبتی با تعالیم شیعه دارد؟

۵. نقاط افتراق و اشتراک شارحان ابن عربی نسبت به وی با توجه به تعالیم شیعی کدام است؟

(۷) نحوه استفاده از آراء هریک از شیعه و ابن عربی

در خصوص آموزه‌های شیعی باید گفت محور اصلی بحث را روایت، بخصوص روایاتی که از طریق افرادی چون شیخ صدوق، و شیخ کلینی که از محدثین بزرگ شیعه هستند تشکیل می‌دهد و پس از آن مباحث کلامی افرادی همچون خواجه نصیر الدین طوسی و علامه حلی که در قله علم کلام شیعی قرار دارند استفاده خواهد شد و تنها بر حسب مقتضی رویکرد دیگر بزرگان آورده می‌شود، به این ترتیب برای توضیح مباحث مختلف دیدگاه شیعه ابتدا به روایات ارجاع داده شده، سپس به علم کلام، و در این تحقیق روایت مقدم‌تر است، به این معنی که دیدگاه ابن عربی را ابتدا مستقیماً با آراء ائمه شیعه می‌سنجیم و سپس بزرگان و متکلمان شیعه

اما در خصوص ابن عربی، نگارنده بررسی پیرامون افکار و تعالیم او را با توجه به تحقیق در تمام آثار او که تا کنون به چاپ رسیده پی خواهد گرفت، و البته لازم به ذکر است که بر حسب مقتضی به آراء شارحان مکتب او نیز پرداخته خواهد شد و دیدگاه شیخ از این طریق نقد و یا شرح می‌گردد.

(۸) منطق چیدمان فصلها

چنانکه در ادامه خواهد آمد فصلها به ترتیب از مباحث مربوط به توحید آغاز شده و بعد مسائل نبوت، امامت، خلافت و ولایت و ... آورده می‌شود و پس از آن مباحث

معاد و در آخر هم فصل جبر و اختیار قرار داده شده، و دلیل این مسئله تعلیم و چیدمان دینی این موضوعات است، که همواره این گونه مسائل تحت عنوان: توحید، نبوت و معاد ذکر می‌شده، به همین خاطر موضوعات و فصلهای این تحقیق هم بر اساس همین نحو از چیدمان در نظر گرفته شده است.

۹) سخنی در باب «نتیجه»

این تحقیق همچون هر تحقیق دیگری در پایان نتیجه‌ای را به دنبال خواهد داشت و لازم است که بخشی به عنوان نتیجه و تطبیق ارائه شود و نحوه لحاظ کردن چنین بخشی در این نگارش بدین صورت است که، شامل دو بخش کلی و جزئی می‌شود، اما بخش کلی آن در انتهای نگارش و بعد از تمام فصلها خواهد آمد و بخشهای جزئی در انتهای فصل و یا حتی بخشهای متعدد در هر فصل تبیین خواهد شد، مبنی بر اینکه نتایج جزئی تنها به تطبیق پیرامون همان موضوع می‌پردازد، اما نتیجه کلی که در انتهای نگارش آورده می‌شود بیشتر پیرامون بررسی تقرب آراء وی با آموزه‌های شیعه و تعیین مذهب شیخ و کلیاتی از این دست و نیز اهمیت و کارکرد آموزه‌های امامان شیعه و مذهب تشیع می‌باشد.

اما سخن آخر اینکه برای تبیین و توضیح مباحث مختلف از دیدگاه شیعه و ابن عربی نگارنده گاه مجبور است بر حسب مقتضی رویکرد هریک را به طور جدا گانه و بخشی مجزا مورد بررسی قرار دهد و در بعضی قسمتها به طور یکجا و کنار یکدیگر و در ذیل رویکرد شیخ دیدگاه تشیع را ذکر نماید که این به ویژگیهای آن بحث باز می‌گردد به این ترتیب خواننده گرامی باید این مسئله را به خوبی مورد توجه قرار دهد.